

U POVODU 200. KUKULJEVIĆEVE GODIŠNJICE

Ivan Kukuljević Sakcinski – velik

Ljubav prema knjizi, nemirni duh, a i interes za politiku te kontakti s hrvatskim preporoditeljima potaknuli su Kukuljevića da, unatoč očevu protivljenju, potkraj 1842. prekine vojničku karijeru i aktivno se uključi u politički i kulturni život u domovini. To je bio jedan od presudnih događaja za hrvatsku povijest 19. stoljeća

VLASTA ŠVOGER

Ivan Kukuljević Sakcinski – jedan od hrvatskih velikana 19. stoljeća – bio je političar, književnik, jedan od utemeljitelja moderne povijesne znanosti i povijesti umjetnosti kao znanstvene discipline u Hrvatskoj i predsjednik Matice hrvatske. Bogatom i svestranom djelatnošću uvelike je pridonio izgradnji hrvatskoga nacionalnog identiteta.

Rođen je 29. svibnja 1816. u Varaždinu, u uglednoj plemićkoj obitelji. Školovanje je započeo u Varaždinu, gimnazijsko obrazovanje nastavio u Zagrebu i upisao studij filozofije. Početkom 1830-ih prekinuo je studij i ušao u vojnu službu. Boraveći kao časnik u Beču te potom u Milanu upoznao je važne hrvatske političare i pripadnike preporodnoga pokreta. Ljubav prema knjizi, nemirni duh, a zacijelo i interes za politiku te kontakti s hrvatskim preporoditeljima potaknuli su ga da, unatoč očevu protivljenju, potkraj 1842. prekine vojničku karijeru i aktivno se uključi u politički i kulturni život u domovini.

Visok rast, plemićka samosvijest, vojničko držanje, ugodan glas, iznimna govornička vještina, sposobnost da pridobije slušatelje, emocionalni angažman i borbenost ubrzo su ga, prema riječima suvremenika, učinili najboljim govornikom i jednim od vođa Narodne stranke. U govorima i novinskim tekstovima zalagao se za uvođenje narodnoga jezika, odnosno hrvatskoga jezika koji su tada nazivali ilirskim, u javne poslove, branio hrvatska municipalna prava, zahtijevao osnivanje samostalne hrvatske vlade neovisne o ugarskoj (Hrvatska je tada bila podređena Ugarskom kraljevskom namjesničkom vijeću) i osuđivao mađarska presezanja prema Hrvatskoj. Navedene je ciljeve vrlo elokventno i angažirano branio na skupštinama Zagrebačke i Varaždinske županije te u Hrvatskom saboru. Neki od njegovih govora, poznati preko novina ili prijepisa, imali su znatan odjek u javnosti. Znamenit je Kukuljevićev govor koji je 2. svibnja 1843. izrekao u Hrvatskom saboru štokavskim, a ne svojim materinskim kajkavskim narječjem. Bio je to nakon više stoljeća prvi zastupnički govor u Hrvatskom saboru izrečen hrvatskim jezikom. Svrhu učenja narodnog jezika vidio je u njegovu uvođenju u javni život, što je najavio u perspektivi i oštro je osudio dotadašnju jezičnu praksu viših društvenih slojeva u Hrvatskoj ustvrdivši: „Mi smo malo Latini, malo Nijemci, malo Talijani, malo Mađari i malo Slaveni, a ukupno (iskreno govoreći), nismo baš ništa!“ Govor je u Saboru naišao na mlak odjek, ali je u obliku prijepisa znatno utjecao na mladež u cijeloj zemlji. Zbog pojačane cenzure taj govor nije mogao biti objavljen u Hrvatskoj, pa je objavljen u ilegalnom listu *Branislav*, koji su ilirci 1844–45. tiskali u Beogradu i potajice ga prevozili u Hrvatsku. Postupno je hrvatski jezik, uz latinski, prodro u rasprave na Saboru

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889) na portretu Alberta Mosesa iz 1876.

i u županijskim skupštinama, a 23. listopada 1847. Hrvatski sabor narodni jezik proglasio je službenim.

Politički akter 1848.

Tijekom veljače i ožujka 1848. val revolucionarnih nemira širio se Europom. Nakon što su u Zagreb stigle vijesti o revolucionarnoj pobuni u Beču, Ivan Kukuljević je govorom na skupštini zagrebačkoga magistrata 17. ožujka 1848. usmjerio dalja politička zbivanja u zakoniti tok, zatraživši sazivanje Hrvatskog sabora na kojem će se raspravljati o svim važnim političkim pitanjima i o odnosima u Monarhiji u tim nemirnim vremenima. Sudjelovao je u formuliranju *Zahtjevanja naroda*, jednog od najvažnijih programskih dokumenata hrvatskoga političkog pokreta 1848. i bio je član poslanstva koje je vladaru predalo peticiju u kojoj su navedeni zahtjevi formulirani u sažetom obliku. U članku naslovljenom *Kakva treba da bude u obće politika naša*, objavljen u travnju 1848. u *Novinama dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskim*, prvi je javno iznio ideju o organiziranju Slavonskoga kongresa kao protuteže Svenjemačkom parlamentu u Frankfurtu na Majni. Slavenski kongres održan je početkom lipnja iste godine u Pragu i na njemu su sudjelovali i hrvatski predstavnici. Na temelju izbornoga zakona koji je donijelo Bansko vijeće, čiji je član bio i Kukuljević, u svibnju 1848. prvi put u povijesti održani su izbori za zastupnike Hrvatskog sabora. U radu Sabora uz izabrane zastupnike, među kojima je bio i Kukuljević, sudjelovali su i tzv. virilisti ili banski uzvanici (plemići i crkveni dostojanstvenici). Kukuljević je u Saboru zastupao stajališta liberalne većine koja se protivila radikalnim promjenama, ali i očuvanju zastarjelih društvenih pojava.

Premda je bio plemić, podupro je ukidanje tlake uz naknadu plemstvu. Poput većega dijela hrvatske javnosti podupirao je rat protiv revolucionarne Mađarske držeći da se on vodi u interesu dinastije, ali i za ostvarenje slobode i jednakosti svih naroda u Habsburškoj Monarhiji. Ipak je, gotovo proročanski, izrazio bojazan od mogućnosti da slavenski narodi koji se bore za očuvanje Monarhije budu prevareni i iskorišteni od dinastije, a ta se bojazan ubrzo ostvarila. Na krilima proturevolucionarne i centralističke politike, ohrabren uspjesima carske vojske u Mađarskoj, vladar je početkom ožujka 1849. vojnom silom rastjerao austrijski parlament i proglasio nametnuti – oktroirani – ustav. Oktroirani ustav u Hrvatskoj je proglašen tek u rujnu 1849. nakon pritisaka iz Beča na bana Jelačića i njegovih pritisaka na Bansko vijeće, koje je isprva odbilo proglasiti ustav. Kukuljević je bio jedan od članova Banskoga vijeća koji su se ustrajno protivili proglašenju Oktroiranog ustava pozivajući se na isključivo pravo Hrvatskoga sabora da donosi i proglašava zakone u Hrvatskoj. Taj nametnuti ustav bio je samo korak prema otvorenom apsolutizmu. Za vrijeme neoapsolutizma (1852–1860) zamro je politički život u cijeloj Habsburškoj Monarhiji, a oporbno političko djelovanje nije bilo moguće. Kukuljević se u to vrijeme najviše bavio znanstvenim radom. U jeku hrvatsko-srpske polemike početkom 1850-ih godina, potaknute Karadžićevim spisom *Srbi svi i svuda* u kojem je sve štokavce proglasio Srbima, na što je s hrvatske strane energično odgovorio Ante Starčević, Kukuljević je počeo jače isticati svoje hrvatstvo i hrvatski karakter Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Naglašavao je da su Hrvati ponudili neutralno ilirsko ime zbog sloge, ali budući da Srbi nisu prihvatili to ime, normal-

no je da i Hrvati sve više koriste svoje pravo narodno ime.

Nakon obnove ustavnosti u Monarhiji Kukuljević se vratio u politički život. Sudjelovao je u radu Banske konferencije koja je potkraj 1860. trebala pripremiti novi izborni zakon za Sabor i izraditi smjernice za njegov rad. Početkom 1861. imenovan je velikim županom Zagrebačke županije, pa je u tom svojstvu sudjelovao u radu Sabora 1861. i 1865–67. Iskustvo apsolutizma zajedno sa shvaćanjem o važnoj ulozi povijesnoga kontinuiteta potaknulo ga je, kao i većinu narodnjaka, na prihvaćanje politike obnove nekadašnjeg saveza s Ugarskom (koji je ban Jelačić prekinuo u travnju 1848. zbog neprihvatljive politike mađarske vlade prema Hrvatskoj, a Hrvatski je sabor tu odluku potvrdio). U prilog suradnje s Ugarskom išlo je ustavno uređenje, jer austrijske zemlje tada još nisu imale ustava. Kukuljević je, jednako kao i 1848., zagovarao federalizaciju Habsburške Monarhije na temelju ravnopravnosti naroda. Predložio je da Vojna krajina i Dalmacija budu zastupljene u Saboru (vladar je naknadno dopustio sudjelovanje krajiških zastupnika u radu Sabora, ali samo u raspravama o državnopravnim pitanjima). Kukuljević je prihvatio članak 42. Hrvatskog sabora iz 1861. u kojem se kao uvjet obnove saveza s Ugarskom traži da ona prizna hrvatsku autonomiju i teritorijalnu cjelovitost. Budući da je saborska većina, kojoj se priklonio i Kukuljević, odbila poslati zastupnike u Carevinsko vijeće u Beč, Sabor je raspušten, a da nije riješio pitanje budućeg odnosa Hrvatske prema Ugarskoj i Austriji. Dvije godine poslije došlo je do rascjepa unutar Narodne stranke i dio članova na čelu s Ivanom Mažuranićem i Ljudevitom Vukotinovićem izdvojio se u Samostalnu narodnu stranku, koja je priznavala postojanje zajedničkih poslova s Austrijom i bila spremna na sudjelovanje hrvatskih zastupnika u Carevinskom vijeću. Glavni cilj njihove politike bilo je da se Hrvatska nagodi s Austrijom prije Mađara i na taj način spriječi njemačko-mađarski dualizam. Čini se da je Mažuranić u Beču dobio usmena obećanja o priključenju Dalmacije Hrvatskoj, ali to nije ostvareno do sloma Monarhije 1918. Toj se stranci pridružio i Kukuljević. No zbog spleta unutarnjopolitičkih i vanjskopolitičkih okolnosti Hrvatska nije uspjela ostvariti sporazum s Austrijom, ni savez s Ugarskom uz uvjet priznanja teritorijalne cjelovitosti i unutarnje autonomije Hrvatske. Kralj je početkom 1867. postigao dogovor s Ugarskim saborom o dualističkom ustroju Monarhije uz vanjske, vojne i financijske poslove kao zajedničke. Hrvatska, bez Dalmacije i Istre koje su ostale u austrijskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije, morala se sporazumjeti s Ugarskom. Kukuljević se u govorima na Saboru 1865–67. više puta usprotivio užem povezivanju Hrvatske s Ugarskom koja ne priznaje hrvatsku autonomiju. Nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe priznavao ju je kao nepovoljnu realnost i kao saborski zastupnik zalagao se za sprečavanje njezina kršenja.

Rad u državnoj službi

Ivan Kukuljević više je desetljeća radio u državnoj službi. Od 1845. bio je kotarski sudac u Varaždinskoj županiji, a potkraj travnja 1848. ban Josip Jelačić imenovao ga je članom Prosvjetnog i Bojnog odsjeka Banskoga vijeća, tada banova savjetodavnog tijela, a od početka rujna 1848. (Jelačićeva odlaska u vojni pohod u Mađarsku) do lipnja 1850, kad je ukinuto, *de facto* samostalne hrvatske vlade. Nakon sloma apsolutističkog sustava i obnove ustavnosti Ivan Kukuljević je do 1867. bio veliki župan Zagrebačke županije, od 1865. do 1867. i banski namjesnik, kada je umirovljen zbog protivljenja dualizmu i nagodbi s

an hrvatske kulture i politike

Mađarima. Kao visokopozicionirani državni službenik nije samo provodio naloge viših instanci, ponekad ih je kritizirao i protivio im se, a suvremenici su mu katkad predbacivali netaktičnost.

Osnivač moderne hrvatske historiografije

Istodobno s počecima književnog rada Ivan Kukuljević je počeo sakupljati povijesnu građu o južnim Slavenima, pa je na tom polju već bio poznat kada mu je Hrvatski sabor 1847. povjerio zadaću sakupljanja i pripreme za objavljivanje najvažnijih državnopravnih dokumenata. Kao zemaljski arhivar od 1849. do 1851. po nekoliko je mjeseci boravio u Pešti, prikupljao arhivsku građu o hrvatskoj povijesti i vratio je u Hrvatsku (tridesetak godina poslije ban Khuen-Héderváry potajno je tu građu otpremio u Budimpeštu).

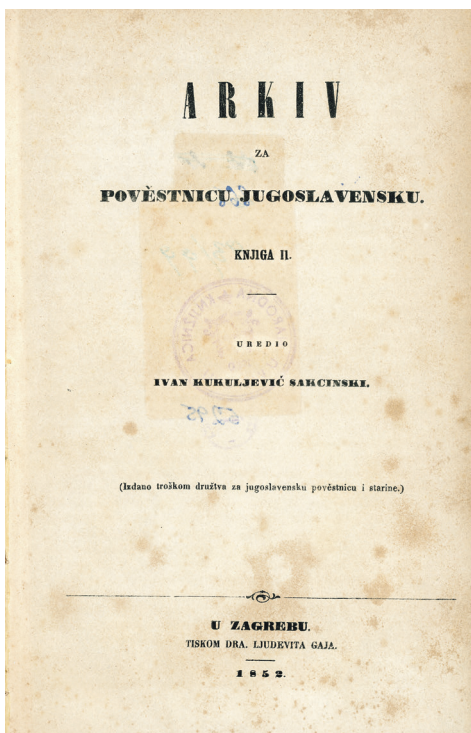
Ivan Kukuljević Sakcinski bio je dugogodišnji potpredsjednik Matice ilirske, a u studenome 1874. izabran je za predsjednika Matice hrvatske, što je ostao do smrti, punih petnaest godina. Pod njegovim vodstvom sagrađena je Matičina palača, a Matica je postala pokretačem književnog i znanstvenog stvaralaštva u Hrvatskoj

Na Kukuljevićeve inicijativu 1850. osnovano je Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, prva strukovna udruga povjesničara i zaljubljenika u povijest. Do kraja postojanja Društva (1878) Kukuljević je bio njegov predsjednik te urednik i glavni suradnik njegova glasila – *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku* (tiskano je dvanaest svezaka). Sastavio je i članovima Društva uputio upitnik s više od dvadeset pitanja koja su obuhvatila sve oblike pisanih i materijalnih ostataka, od arheoloških i povijesnih izvora različitih vrsta do umjetničkih djela i narodnih običaja, a odgovore i povijesne izvore objavio je u *Arkivu*. Društvo je poticalo skupljanje „starina“, koje je darovalo Narodnom muzeju. Na taj je način Kukuljević pokazao širok znanstveni interes, ne samo za političku i diplomatsku nego i za kulturnu, pravnu, ekonomsku i vjersku povijest, koji je ostao konstantom u njegovu historiografskom radu. Premda je bio samouk, povijesna istraživanja temeljio je na kritičkom proučavanju izvora i relevantne literature. Istaknute pojedince smatrao je glavnim pokretačima povijesnih zbivanja. To se odrazilo u njegovu historiografskom radu u kojem prevladavaju biografski prikazi djelovanja važnih osoba na političkom, diplomatskom i kulturnom području. Proučavao je i povijest starih hrvatskih gradova i gradina. O navedenim je temama objavio brojne izvore i historiografske rasprave.

Zastupao je „pragmatički“ način pisanja povijesti, odnosno interpretaciju povijesnih događaja na temelju uzročno-posljedičnih veza, a od povjesničara je zahtijevao objektivnost, ali i pisanje u slavenskom duhu. Povijesna istraživanja, prema njegovu mišljenju, trebala su pridonijeti buđenju nacionalnoga ponosa i izgradnji nacionalnog identiteta. Tijekom 1850-ih mnogo je putovao u potrazi za povijesnom građom i o tome je objavio

Kukuljevićev rodni Varaždin

Kukuljević je godinama uređivao *Arkiv*

detaljne izvještaje. Među njegovim iznimno brojnim historiografskim radovima ističu se zbirke izvora *Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (tri sveska 1861. i 1862), *Acta croatica* (1863), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (1874. i 1875) i knjiga *Glavotvori Hrvati prošlih vjekova* (1886), a brojne je historiografske izvore i rasprave objavio u *Arkivu*, publikacijama JAZU-a i u raznim časopisima.

Od sredine 1830-ih Kukuljević je pisao i književna djela na hrvatskom i njemačkom jeziku. Njegova pjesnička, dramska i prozna književna djela prožeta su romantičarskim duhom i romantičarskim shvaćanjem povijesti te idejom slavenske uzajamnosti. Uz pomoć suradnika sastavio je prvu hrvatsku retrospektivnu bibliografiju *Bibliografija hrvatska* (1860, dodatak 1863), koja je i danas relevantan izvor podataka. Autor je prvoga hrvatskog biografsko-bibliografskog leksikona umjetnika naslovljenog *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (1858–1860). Interdisciplinarnim pristupom i radom na polju književnosti, historiografije, arhivistike, arheologije, etnologije, povijesti umjetnosti i leksikografije pridonio je razvoju navedenih znanstvenih disciplina te hrvatske kulture i oblikovanju nacionalnog identiteta.

Bio je dugogodišnji potpredsjednik Matice ilirske, na čelu njezina književnog odbora (1851–58), a u studenome 1874. izabran je za predsjednika Matice hrvatske, što je ostao do

Najpoznatiji Kukuljevićev dramski komad

Spomen-album odbornika Matice hrvatske posvećen predsjedniku Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom iz 1886.

smrti. Pod njegovim vodstvom sagrađena je Matičina palača, a Matica je postala pokretačem književnog i znanstvenog stvaralaštva u Hrvatskoj, izdavala je književna i znanstvena djela domaćih autora, ali i zanimljive prijevode svjetskih klasika i suvremenih autora.

Umro je 1. kolovoza 1889. na svom imanju Puhakovec kraj Svetoga Križa Začretja, a sahranjen je u ilirskoj arkadi na Mirogoju.

Kukuljević i Bašćanska ploča

Ivan Kukuljević Sakcinski nije bio tek književnik, političar i zauzeti član mnogih naših kulturnih društava i institucija, napose Matice hrvatske. Među preporoditeljima neprijeporno najširih interesa za mnoge segmente hrvatske kulturne i političke povijesti bijaše i vrstan književni povjesnik, priređivač i urednik brojnih edicija starih pisaca hrvatskih (prvi naš novovjekni izdavač Marulića, Menčetića, Zlatarića i Kavanjina), biograf, leksikograf, povjesničar likovnih umjetnosti, a naročito ga s punim pravom možemo smatrati i utemeljiteljem moderne hrvatske historiografije te osnivačem hrvatske bibliografije.

Među brojnim kulturnopovijesnim pothvatima kojima je bio inicijatorom, a u većini slučajeva ih sam i dovršavao, nesumnjivo se posebno ističe Kukuljevićevo zauzimanje za čitanje i znanstvenu valorizaciju *Bašćanske ploče*. Poznato je da je klerik Petar Dorčić 1851. upozorio Kukuljevića na taj spomenik koji se nalazio u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru pokraj Baške, pa se Kukuljević odmah uputio na Krk te zajedno s Mihaljem Sabljarem precrtao ploču. Budući da zbog nepoznavanja tipa glagoljice kojim je pisana nije mogao pročitati tekst, poslao je 1853. precrt Pavlu Šafariku u Prag, ali niti tada sadržaj ploče nije odgonetnut. Kukuljević je, međutim, od sredine pedesetih godina neprestance poticao hrvatske i inozemne znanstvenike na rješavanje „tajne“ ovoga spomenika te su oni upravo na njegovu inicijativu, koju nije napuštao do kraja života, postupno uspjeli pročitati taj najstariji pisani spomenik hrvatskoga jezika.

Nikola Batušić u knjizi *Izabrana djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, Matica hrvatska, 1997.